

Zoeken naar een joo

Baruch de Beer. Lazarus Jacobs. Slager Aron Magnus. Mindelt Michels uit Veendam. Brillenkoopman Andries Lezer uit Assen. De ook buiten Winschoten beroemde citroenballetjes van Van den Berg. De Oprechte Winsummer Zalf, goed tegen bloedvinnen en negenogen, open benen en zwerende borsten. Een karrenspoor in Weerdinge, in de volksmond jodensteegje genoemd. Vergeten namen, herinneringen, gevelstenen, gedenkplaten, gedichten, verhalen, grafschriften en monumenten: dat is wat er in Groningen en Drenthe voornamelijk is overgebleven van het joodse leven in beide provincies. In het deze week verschenen boek 'Zoektocht naar een joods verleden' wordt getracht de belangstellende lezer mee te nemen naar de overal toch nog volop zichtbare sporen van dit ooit zo rijke verleden. Excursies, rondleidingen, evenementen en tentoonstellingen moeten het beeld completeren. Een poging heden en verleden aan elkaar te passen.

uit Oostenrijk, Duitsland, Oost-Friesland vooral. Minderheden bleven ze. Soms gerespecteerd, vaak hooguit getolereerd. Vanwege hun zo lekkere citroenballetjes, hun puike zalf 'voor alle kwalen', een enkeling vanwege zijn gedichten of bestuurlijke inbreng.

Even zo vaak werden de Groninger en Drentse joden weer verjaagd van hun moeizaam verworven plekje in de samenleving, of lukraak als gespuis verbannen uit de stad, wanneer de tijdgeest daar dan blijkbaar weer aan toe was. De in dertien plaatsen verzamelde memorabilia waarlangs de excursies voeren, stemmen heel vaak dan ook niet zo vrolijk. Maar wat wil je, als het hoogst bereikbare ideaal van de in het Noorden verspreide joodse gemeenschappen vaak alleen maar een moeizaam bevochten eigen begraafplaats was?

ditionele begrafenisvereniging Gemiloet sadiem, de armenvereniging Halbosjas A niem, de Talmoed Tora, gericht op religieuze traditie, plus nog enkele mannen- en vrouwenverenigingen. Later nog komt daar een joodse jeugdclub bij, de gymnastiekvereniging chenoë, en verenigingen op zionistische gr

De sporen uit het joods verleden waar de excursie in Assen voert, zijn de joodse grafplaats Twijfelveld aan de rand van het en de voormalige synagoge aan de Groninger straat, curieus genoeg nu in gebruik bij de Christelijk Gereformeerde gemeente, met de oude Hebreeuwse gedenkstenen en al. De in-loodramen zijn overgebracht naar een boets in Israël, een deel van het Asser synagoga zilver wordt bewaard in het Joods Histor

geest daar dan blijkbaar weer aan toe was. De in dertien plaatsen verzamelde memorabilia waarlangs de excursies voeren, stemmen heel vaak dan ook niet zo vrolijk. Maar wat wil je, als het hoogst bereikbare ideaal van de in het Noorden verspreide joodse gemeenschappen vaak alleen maar een moeizaam bevochten eigen begraafplaats was?

Tweederangs

'Saalomon de Joodse' is een van de eersten uit het oude volk die met naam en al op schrift voorkomt in de annalen van de stad Groningen. In 1555 krijgt hij het recht er zich te vestigen als arts. Twintig jaar later wordt de komst van Simon Michaëls vermeld: hij mag een bank van lening openen. Aan het eind van die zestiende eeuw wordt de hervormde godsdienst de enig toegestane religie in de stad, en krijgen de andersgelovigen het er weer moeilijk. De joden, zeker, maar ook de katholieken, doopsgezinden en de lutheranen zijn de tweederangs burgers van Groningen. Hun geloof moeten ze in het verborgene belijden, en velen verlaten de stad in arren moede.

Pas in 1661 krijgen enkele Portugees-joodse families weer toestemming een woonplaats binnen de Groninger wallen te zoeken, hoewel het hen verboden blijft hun godsdienst in het openbaar uit te oefenen. De jaren erna komen toch allengs meer joden naar Stad, en worden er oogluikend toegelaten. Tot het tij weer keert, zoals het tij dat zo vaak doet: in 1710 wordt de kleine joodse minderheid blijkbaar collectief beschuldigd van heling, en integraal als 'zulk gespuis van mensen' uit de stad verbannen.

Iets meer dan twintig jaar later volgt weer een kentering: Mozes Goldsmid pacht in Groningen de bank van lening. Rond hem en koopman Izaak Israëls vormt zich een joodse gemeenschap, die in 1744 uit zo'n negentig mensen bestaat. De Groninger joden vragen en krijgen van het stadsbestuur goedkeuring van hun reglement, en maken daarmee voor het eerst gewettigd deel uit van de stedelijke samenleving. Hoogtepunt is de plechtige inwijding van de synagoge in de Kleine Folkingestraat, op 20 augustus 1756. De synagoge maakt nog steeds opvallend deel uit van de huidige Folkingestraat, nu als combinatie van gebedshuis en expositiecentrum, vlakbij het Groninger Museum.

Joodse Meier

De registers van de haardstedenbelasting in Assen melden in 1742 pas voor het eerst een joodse inwoner van de jonge stad in wording: 'de joodse Meier'. Hij krijgt in 1776 gezelschap van koopman Salomon Israëls, die op voorhand maar vast plechtig belooft zijn christelijke collegae geen concurrentie aan te zullen doen. Tien jaar later voegt zich brillenkoopman Andries Lezer bij de gestaag groeiende gemeenschap, waarvoor hij later als 'rabbi' op zal treden, aanvankelijk gewoon in woonhuizen. In 1832 komt er een echte synagoge, waarna de joodse gemeenschap tot aan 1900 een sterke groei doormaakt, net als de stad Assen zelf.

Een advertentie in de Ommelander Courant van juni 1788: *'Andries Lezer van Assen, wijdberoemde uitvinder en slijper van kittelstene brillen dewelke van alle mensen, jong of oud kunnen gebruikt worden; zij versterken het gezicht en de mensen hebben maar een in hun leven van noden; hij recommandeert zijn persoon derhalve aan een ieder en niet alleen de beste brillen, maar ook voor de civielste prijs te verkopen.'*

De joodse gemeenschap in Assen bestaat vanaf de negentiende eeuw voornamelijk uit winkeliers, kleine fabrikanten, ambtenaren en vooral veehandelaren. Centrum van de joodse neringdoenden is de Rolderstraat. Assen kent een uitgebreid verenigingsleven: er zijn de tra-

graafplaatsen Twijfelveld aan de rand van het en de voormalige synagoge aan de Groninger straat, curieus genoeg nu in gebruik bij Christelijk Gereformeerde gemeente, met oude Hebreeuwse gedenkstenen en al. De graven in-loodramen zijn overgebracht naar een kerkboets in Israël, een deel van het Asser synagogaars zilver wordt bewaard in het Joods Historisch Museum in Amsterdam.

Stadskanaal

Behalve in de sterk groeiende steden Groningen en Assen vestigen zich vooral vanaf het midden van de achttiende eeuw steeds meer joodse burgers in de dorpen en op het platteland van Groningen en Drenthe. De jonge vestigingskolonie Stadskanaal, gesticht in 1765, telde in 1800 nog maar een paar honderd zielen, een decennia later zijn dat er al duizenden. Een tijtje van een trektocht door het Noorden, opgeschreven in 1845: *'Een bewijs van levendige handelsverkeer levert het groot aantal joden dat zich in deze gemeenten heeft gevestigd. Het groot is dat aantal echter ook weer niet: in 1845 telt Stadskanaal er 69, op een totale bevolking van zesduizend man. Veel van de Kanaal-joden zitten in de veehandel. Meer nog zijn zij afhankelijk van de bedeling.'*

De in 1860 gebouwde synagoge wordt na een honderd jaar later weer afgebroken en staat nu een winkelcentrum. Dat hebben de joden vast niet verwacht, bij het zeventigjarige bestaan ervan, gezien het toen gezongen lied: *'We waken voor het oud gebouw / liefde en met kracht / we blijven onze trouw / want eendracht maakt toch macht / zetten de traditie voort / zoals die is gewoonte om te handhaven onverstoord / de oude Joodse geest (bis).'*

Turf

Tot halverwege de negentiende eeuw is Assen nog maar een erg onbeduidend dorp, van het weinig geld dat binnenkomt verdienend wordt met het afgraven van turf. Als de Emmeraren de ontginningen zelf systematisch aanpakken komt het dorp tot bloei, en krijgt zelfs een centrumfunctie in de provincie. De gunstige handelsklimaat trekt ook joodse handelaren naar het dorp. Zij werken zich in de veehandel en het daaraan tenslotte sterk verbonden slagersvak op tot de gegoede burgerij van Emmen. Slager Aron Magnus geeft de joodse leven halverwege de negentiende eeuw een flinke stimulans. Samen met graanhandelaar Levie verkrijgt hij in 1876 de officiële erkenning van de joodse gemeente Emmen, twee jaar later nog eens wordt bekroond met het in gebruik nemen van de synagoge aan de Julianastraat, die nu nog steeds dienst doet.

De meningen kunnen er heden ten dage over verschillen, maar als bloeiende veenkolonie Veendam in de achttiende eeuw een aantrekkelijke vestigingsplaats. Opnieuw is het de slager die de kar trekt: het huis van Frederik Simons fungeert eerst als vergaderruimte, laat hij op eigen rekening een synagoge bouwen bij het Midden-Verlaat. Net als in Assen Emmen zijn de meeste Veendammer joden middenstanders: slagers, maar ook bijvoorbeeld manufacturiers. Een bekende Veendamse is 'Mietje Paris', eigenaars Cohen-Broekmet, die in de jaren twintig en dertig van de eeuw haar eigen Eerste Koloniale Modewinkel school heeft.

Winschoten

Het besnijdenisregister van de mohel van Veendam meldt vanaf 1744 een gestaag groeiend aantal jongetjes dat man met worden, komstig uit geheel Oost-Groningen. In 1775 krijgt Winschoten een eigen synagoge aan de Langestraat, een halve eeuw later wordt de nieuwe aan de Bosstraat ingewijd. Vanaf be-

W

aarom, dit spoorzoeken naar een joods verleden? Beschrijvers van het boekje geven zelf het antwoord: „Duidelijk is dat de belangstelling voor joodse geschiedenis de laatste jaren is gegroeid; een landelijk verschijnsel. Een aantal verklaringen ligt voor de hand: het debat over het vrijwel geruisloos afvoeren van joodse burgers uit de Nederlandse samenleving in de Tweede Wereldoorlog krijgt telkens opnieuw voedsel, en klinkt bij voortduring door in de media. Een andere reden is ongetwijfeld de actualiteit van de inburgering-problematiek van vluchtelingen en minderheden.”

Door **Ronald Hooijenga**

En vluchtelingen waren ze, meestal, de uit heel Europa opgejaagde joden uit de eeuwen achter ons. Gelukzoekers had je er bij, marskramers, kleinhandelaren. Intellectuelen echter ook, fabrikanten en bankiers. Uit Portugal kwamen ze,

uit Oostenrijk, Duitsland, Oost-Friesland voor- al. Minderheden bleven ze. Soms gerespec- teerd, vaak hooguit getolereerd. Vanwege hun zo lekkere citroenballetjes, hun puike zalf 'voor alle kwalen', een enkeling vanwege zijn gedich- ten of bestuurlijke inbreng.

Even zo vaak werden de Groninger en Drent- se joden weer verjaagd van hun moeizaam ver- worven plekje in de samenleving, of lukraak als gespuis verbannen uit de stad, wanneer de tijd- geest daar dan blijkbaar weer aan toe was. De in dertien plaatsen verzamelde memorabilia waarlangs de excursies voeren, stemmen heel vaak dan ook niet zo vrolijk. Maar wat wil je, als het hoogst bereikbare ideaal van de in het Noorden verspreide joodse gemeenschappen vaak alleen maar een moeizaam bevochten eigen begraafplaats was?

Tweederangs

'Saalomon de Joode' is een van de eersten uit het oude volk die met naam en al op schrift voorkomt in de annalen van de stad Groningen. In 1555 krijgt hij het recht er zich te vestigen als arts. Twintig jaar later wordt de komst van Simon Michaëls vermeld: hij mag een bank van lening openen. Aan het eind van die zestiende eeuw wordt de hervormde godsdienst de enig toegestane religie in de stad, en krijgen de andersgelovigen het er weer moeilijk. De joden, zeker, maar ook de katholieken, doopsgezinden en de lutheranen zijn de tweederangs bur- gers van Groningen. Hun geloof moeten ze in het verborgene belijden, en velen verlaten de stad in arren moede.

Pas in 1661 krijgen enkele Portugees-joodse families weer toestemming een woonplaats binnen de Groninger wallen te zoeken, hoewel het hen verboden blijft hun godsdienst in het openbaar uit te oefenen. De jaren erna komen toch allengs meer joden naar Stad, en worden er oogluikend toegelaten. Tot het tij weer keert, zoals het tij dat zo vaak doet: in 1710 wordt de kleine joodse minderheid blijkbaar collectief beschuldigd van heling, en integraal als 'zulk gespuis van mensen' uit de stad verbannen.

Iets meer dan twintig jaar later volgt weer een kentering: Mozes Goldsmid pacht in Groningen de bank van lening. Rond hem en koop- man Izaak Israëls vormt zich een joodse ge- meenschap, die in 1744 uit zo'n negentig men- sen bestaat. De Groninger joden vragen en krij- gen van het stadsbestuur goedkeuring van hun reglement, en maken daarmee voor het eerst gewettigd deel uit van de stedelijke samen- leving. Hoogtepunt is de plechtige inwijding van de synagoge in de Kleine Folkingestraat, op 20 augustus 1756. De synagoge maakt nog steeds opvallend deel uit van de huidige Folkinge- straat, nu als combinatie van gebedshuis en ex- positiecentrum, vlakbij het Groninger Mu- seum.

Joodse Meier

De registers van de haardstedenbelasting in As- sen melden in 1742 pas voor het eerst een jood- se inwoner van de jonge stad in wording: 'de joodse Meier'. Hij krijgt in 1776 gezelschap van koopman Salomon Israëls, die op voorhand maar vast plechtig belooft zijn christelijke col- legae geen concurrentie aan te zullen doen. Tien jaar later voegt zich brillenkoopman Andries Lezer bij de gestaag groeiende gemeen- schap, waarvoor hij later als 'rabbi' op zal treden, aanvankelijk gewoon in woonhuizen. In 1832 komt er een echte synagoge, waarna de joodse gemeenschap tot aan 1900 een sterke

ditionele begrafenisvereniging Gemiloet Cha- sadiem, de armenvereniging Halbosjas Aroeni- em, de Talmode Tora, gericht op religieuze traditie, plus nog enkele mannen- en vrouwen- genootschappen. Later nog komt daar een jood- se jeugdclub bij, de gymnastiekvereniging Ko- chenoë, en verenigingen op zionistische grond- slag.

De sporen uit het joods verleden waarlangs de excursie in Assen voert, zijn de joodse be- graafplaats Twijfelveld aan de rand van het bos, en de voormalige synagoge aan de Groninger- straat, curieus genoeg nu in gebruik bij de Christelijk Gereformeerde gemeente, met de oude Hebreeuwse gedenkstenen en al. De glas- in-loodramen zijn overgebracht naar een kib- boets in Israël, een deel van het Asser synagoga- le zilver wordt bewaard in het Joods Historisch Museum in Amsterdam.

Stadskanaal

Behalve in de sterk groeiende steden Gronin- gen en Assen vestigen zich vooral vanaf het midden van de achttiende eeuw steeds meer joodse burgers in de dorpen en op het platte- land van Groningen en Drenthe. De jonge veen- kolonie Stadskanaal, gesticht in 1765, telt in 1800 nog maar een paar honderd zielen, enkele decennia later zijn dat er al duizenden. Een no- titie van een trektocht door het Noorden, opge- schreven in 1845: 'Een bewijs van levendig handelsverkeer levert het groot aantal joden, dat zich in deze gemeenten heeft gevestigd.' Zo groot is dat aantal echter ook weer niet: in 1869 telt Stadskanaal er 69, op een totale bevolking van zesduizend man. Veel van de Kanaalster joden zitten in de veehandel. Meer nog zijn af- hankelijk van de bedeling.

De in 1860 gebouwde synagoge wordt nog geen honderd jaar later weer afgebroken; er staat nu een winkelcentrum. Dat hebben ze vast niet verwacht, bij het zeventigjarig be- staan ervan, gezien het toen gezongen feest- lied: 'We waken voor het oud gebouw / met liefde en met kracht / we blijven onze Kille trouw / want eendracht maakt toch macht / We zetten de traditie voort / zooals die is geweest / om te handhaven onverstoord / de oude Jood- sche geest (bis).'

Turf

Tot halverwege de negentiende eeuw is Em- men nog maar een erg onbeduidend dorp, waar het weinige geld dat binnenkomt verdiend wordt met het afgraven van turf. Als de Emme- naren de ontginningen zelf systematisch aan gaan pakken komt het dorp tot bloei, en krijgt zelfs een centrumfunctie in de provincie. Het gunstige handelsklimaat trekt ook joodse han- delaren naar het dorp. Zij werken zich in de veehandel en het daaraan tenslotte sterk ver- wante slagersvak op tot de gegoede burgerij van Emmen. Slager Aron Magnus geeft het joodse leven halverwege de negentiende eeuw een flinke stimulans. Samen met graanhande- laar Levie verkrijgt hij in 1876 de officiële er- kenning van de joodse gemeente Emmen, wat twee jaar later nog eens wordt bekroond met het in gebruik nemen van de synagoge aan de Julianastraat, die nu nog steeds dienst doet.

De meningen kunnen er heden ten dage over verschillen, maar als bloeiende veenkolonie is Veendam in de achttiende eeuw een aantrek- kelijke vestigingsplaats. Opnieuw is het een slager die de kar trekt: het huis van Frederik Simons fungeert eerst als vergaerterruimte, later laat hij op eigen rekening eensynagoge bou-

Waarom, dit spoorzoeken naar een joods verleden? Beschrijvers van het boek- je geven zelf het ant- ,Duidelijk is dat de belangstelling voor eschiedenis de laatste jaren is gegroeid; delijk verschijnsel. Een aantal verklarin- voor de hand: het debat over het vrijwel

4

Tweederangs

'Saalomon de Joode' is een van de eersten uit het oude volk die met naam en al op schrift voorkomt in de annalen van de stad Groningen. In 1555 krijgt hij het recht er zich te vestigen als arts. Twintig jaar later wordt de komst van Simon Michaëls vermeld: hij mag een bank van lening openen. Aan het eind van die zestiende eeuw wordt de hervormde godsdienst de enig toegestane religie in de stad, en krijgen de andersgelovigen het er weer moeilijk. De joden, zeker, maar ook de katholieken, doopsgezinden en de lutheranen zijn de tweederangs burgers van Groningen. Hun geloof moeten ze in het verborgene belijden, en velen verlaten de stad in arren moede.

Pas in 1661 krijgen enkele Portugees-joodse families weer toestemming een woonplaats binnen de Groninger wallen te zoeken, hoewel het hen verboden blijft hun godsdienst in het openbaar uit te oefenen. De jaren erna komen toch allengs meer joden naar Stad, en worden er oogluikend toegelaten. Tot het tij weer keert, zoals het tij dat zo vaak doet: in 1710 wordt de kleine joodse minderheid blijkbaar collectief beschuldigd van heling, en integraal als 'zulk gespuis van mensen' uit de stad verbannen.

Iets meer dan twintig jaar later volgt weer een kentering: Mozes Goldsmid pacht in Groningen de bank van lening. Rond hem en koopman Izaak Israëls vormt zich een joodse gemeenschap, die in 1744 uit zo'n negentig mensen bestaat. De Groninger joden vragen en krijgen van het stadsbestuur goedkeuring van hun reglement, en maken daarmee voor het eerst gewettigd deel uit van de stedelijke samenleving. Hoogtepunt is de plechtige inwijding van de synagoge in de Kleine Folkingestraat, op 20 augustus 1756. De synagoge maakt nog steeds opvallend deel uit van de huidige Folkingestraat, nu als combinatie van gebedshuis en expositiecentrum, vlakbij het Groninger Museum.

Joodse Meier

De registers van de haardstedenbelasting in Assen melden in 1742 pas voor het eerst een joodse inwoner van de jonge stad in wording: 'de joodse Meier'. Hij krijgt in 1776 gezelschap van koopman Salomon Israëls, die op voorhand maar vast plechtig belooft zijn christelijke collegae geen concurrentie aan te zullen doen. Tien jaar later voegt zich brillenkoopman Andries Lezer bij de gestaag groeiende gemeenschap, waarvoor hij later als 'rabbi' op zal treden, aanvankelijk gewoon in woonhuizen. In 1832 komt er een echte synagoge, waarna de joodse gemeenschap tot aan 1900 een sterke groei doormaakt, net als de stad Assen zelf.

Een advertentie in de Ommelander Courant van juni 1788: *'Andries Lezer van Assen, wijs beroemde uitvinder en slijper van kittelstene brillen dewelke van alle menschen, jong of oud kunnen gebruikt worden; zij versterken het gezicht en de menschen hebben maar een in hun leven van noden; hij recommandeert zijn persoon derhalve aan een ieder en niet alleen de beste brillen, maar ook voor de civielste prijs te verkopen.'*

De joodse gemeenschap in Assen bestaat vanaf de negentiende eeuw voornamelijk uit winkeliers, kleine fabrikanten, ambtenaren en vooral veehandelaars. Centrum van de joodse neringdoenden is de Rolderstraat. Assen kent een uitgebreid verenigingsleven: er zijn de tra-

...sterken in Ainsterdam.

Stadskanaal

Behalve in de sterk groeiende steden Groningen en Assen vestigen zich vooral vanaf het midden van de achttiende eeuw steeds meer joodse burgers in de dorpen en op het platteland van Groningen en Drenthe. De jonge veenkolonie Stadskanaal, gesticht in 1765, telt in 1800 nog maar een paar honderd zielen, enkele decennia later zijn dat er al duizenden. Een notitie van een trektocht door het Noorden, opgeschreven in 1845: *'Een bewijs van levendig handelsverkeer levert het groot aantal joden dat zich in deze gemeenten heeft gevestigd.'* Zo groot is dat aantal echter ook weer niet: in 1869 telt Stadskanaal er 69, op een totale bevolking van zesduizend man. Veel van de Kanaalster joden zitten in de veehandel. Meer nog zijn afhankelijk van de bedeling.

De in 1860 gebouwde synagoge wordt nog geen honderd jaar later weer afgebroken; er staat nu een winkelcentrum. Dat hebben ze vast niet verwacht, bij het zeventigjarig bestaan ervan, gezien het toen gezongen feestlied: *'We waken voor het oud gebouw / met liefde en met kracht / we blijven onze Kille trouw / want eendracht maakt toch macht / We zetten de traditie voort / zooals die is geweest / om te handhaven onverstoord / de oude Joodse geest (bis).'*

Turf

Tot halverwege de negentiende eeuw is Emmen nog maar een erg onbeduidend dorp, waar het weinig geld dat binnenkomt verdiend wordt met het afgraven van turf. Als de Emmenaren de ontginningen zelf systematisch aan gaan pakken komt het dorp tot bloei, en krijgt zelfs een centrumfunctie in de provincie. Het gunstige handelsklimaat trekt ook joodse handelaars naar het dorp. Zij werken zich in de veehandel en het daaraan tenslotte sterk verwante slagersvak op tot de gegoede burgerij van Emmen. Slager Aron Magnus geeft het joodse leven halverwege de negentiende eeuw een flinke stimulans. Samen met graanhandelaar Levie verkrijgt hij in 1876 de officiële erkenning van de joodse gemeente Emmen, wat twee jaar later nog eens wordt bekroond met het in gebruik nemen van de synagoge aan de Julianastraat, die nu nog steeds dienst doet.

De meningen kunnen er heden ten dage over verschillen, maar als bloeiende veenkolonie is Veendam in de achttiende eeuw een aantrekkelijke vestigingsplaats. Opnieuw is het een slager die de kar trekt: het huis van Frederik Simons fungeert eerst als vergaderruimte, later laat hij op eigen rekening een synagoge bouwen bij het Midden-Verlaat. Net als in Assen en Emmen zijn de meeste Veendammer joden middenstanders: slagers, maar ook bijvoorbeeld manufacturiers. Een bekende Veendamse is 'Mietje Paris', eigenaam Cohen-Brommet, die in de jaren twintig en dertig van onze eeuw haar eigen Eerste Koloniale Mode-Vak-school heeft.

Winschoten

Het besnijdenisregister van de mohel van Veendam meldt vanaf 1744 een gestaag groeiend aantal jongetjes dat man moet worden, afkomstig uit geheel Oost-Groningen. In 1797 krijgt Winschoten een eigen synagoge aan de Langestraat, een halve eeuw later wordt een nieuwe aan de Bosstraat ingewijd. Vanaf begin

W

aarom, dit spoorzoeken naar een joods verleden? Beschrijvers van het boekje geven zelf het ant-

woord: „Duidelijk is dat de belangstelling voor joodse geschiedenis de laatste jaren is gegroeid; in landelijk verschijsel. Een aantal verklaringen ligt voor de hand: het debat over het vrijwel ruisloos afvoeren van joodse burgers uit de Nederlandse samenleving in de Tweede Wereldoorlog krijgt telkens opnieuw voedsel, en klinkt voortdurend door in de media. Een andere reden is ongetwijfeld de actualiteit van de burgering-problematiek van vluchtelingen en onderheden.”

or **Ronald Hooijenga**

vluchtelingen waren ze, meestal, de uit heel Europa opgejaagde joden uit de eeuwen achter ons. Gelukzoekers had je er bij, marskramers, veehandelaars. Intellectuelen echter ook, fakanten en bankiers. Uit Portugal kwamen ze,

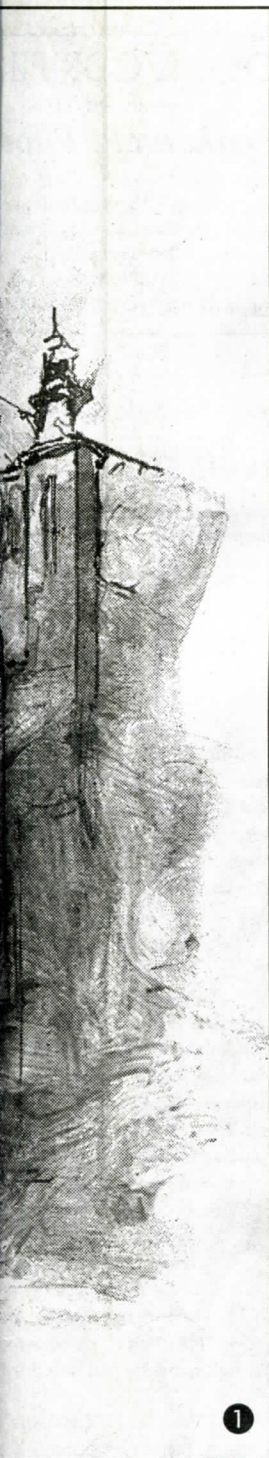
n joods verleden

Drents
Groningse
Dagbladen

Zaterdag
6 september
1997

Sporen

◀ 1: De voormalige synagoge in Assen.

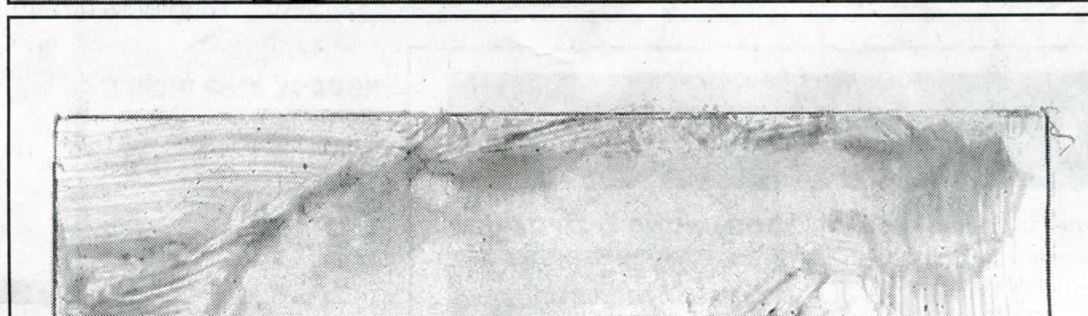
Illustratie: Jouke Nijman

◀ 2: De Folkingestraat in Groningen, hart van de joodse gemeenschap daar

Illustratie: Jouke Nijman

vereniging Gemiloet Charoeniging Halbosjas Aroera, gericht op religieuze le mannen- en vrouwen- r nog komt daar een jood- ymnastiekvereniging Ko- en op zionistische grond-

oods verleden waarlangs voert, zijn de joodse be- d aan de rand van het bos agogoe aan de Groninger-

zijn de joods be-
n de rand van het bos,
ge aan de Groninger-
u in gebruik bij de
e gemeente, met de
stenen en al. De glas-
bracht naar een kib-
n het Asser synagoga-
n het Joods Historisch

ende steden Gronin-
ich vooral vanaf het
de eeuw steeds meer
oen en op het platte-
ente. De jonge veen-
ticht in 1765, telt in
onderd zielen, enkele
al duizenden. Een no-
or het Noorden, opge-
bewijs van levendig
groot aantal joden,
n heeft gevestigd.' Zo
boek weer niet: in 1869
een totale bevolking
el van de Kanaalster
del. Meer nog zijn af-

synagoge wordt nog
weer afgebroken; er
rum. Dat hebben ze
het zeventigjarig be-
toen gezongen feest-
t oud gebouw / met
we blijven onze Kille
naakt toch macht / We
zo zoals die is geweest /
toord / de oude Jood-

ntiende eeuw is Em-
beduidend dorp, waar
innenkomt verdiend
van turf. Als de Emme-
zelf systematisch aan
dorp tot bloei, en krijgt
e in de provincie. Het
trekt ook joodse han-
Zij werken zich in de
an tenslotte sterk ver-
t de gegoede burgerij
on Magnus geeft het
de negentiende eeuw
men met graanhande-
n 1876 de officiële er-
gemeente Emmen, wat
s wordt bekroond met
an de synagoge aan de
s steeds dienst doet.

er heden ten dage over
oeiende veenkolonie is
nde eeuw een aantrek-
s. Opnieuw is het een
: het huis van Frederik
ls vergaderruimte, later
ing een synagoge bou-
laat. Net als in Assen en te
Veendammer joden
ers, maar ook bijvoor-
een bekende Veendam-
gennaam Cohen-Brom-
ntig en dertig van onze
e Koloniale Mode-Vak-

r van de mohel van
1744 een gestaag groei-
t man moet worden, af-
st-Groningen. In 1797
eigen synagoge aan de
eeuw later wordt een
at ingewijd. Vanaf begin

◀ 3: Huis- bijeekoms in Winsum

Illustratie: Jouke Nijman

◀ 4: De sy- nagoge van Veendam

Illustratie: Jouke Nijman

negentiende eeuw groeit de joodse gemeen-
schap in Winschoten snel. Rond 1850 is bijna
tien procent van de inwoners van joodse af-
komst, het hoogste percentage joodse inwo-
ners van Nederland - op Amsterdam na.

Sporen genoeg te vinden nog, in Winschoten:
de synagoge uit 1854 staat er nog, met een ge-
denksteen in de gevel, al zit er nu een galerie. Bij
Sint-Vitusholt ligt nog de joodse begraafplaats
uit 1828. Nationale bekendheid verwerft de in
Winschoten geboren historicus en dichter Jaap
Meijer (1912-1993), als dichter beter bekend
als Saul van Messel. Zowel in zijn wetenschap-
pelijke werk als in zijn poëzie staat het joodse
leven, en vooral de teloorgang daarvan, centraal.

Gedenksteen

*cohen / cohen / cohen
uit dit land
van groene den*

*nijveen / gudema en valk
schrijf ze god
maar aan de balk*

*jodennamen in een kei
in dit land
van lila hei*

*golgotha met rente
gaat dit zien
in drente*

(Saul van Messel, 10 joodse gedichten, 1970)

Westerbork

De letterlijk meest tastbare sporen van het
joods verleden, tegelijkertijd de meest ongrijp-
bare en onbegrijpelijke, liggen als ten hemel
schreiende aanklacht op diezelfde lila hei bij
het Voormalig Kamp Westerbork. Het zijn na-
tuurlijk de omhoog gebogen spoorrails van het
Nationaal Monument - 'als wanhopige armen
in de lucht', aldus kunstenaar Ralph Prins, zelf
oud-kampgevangene. Daar, op die prachtige hei,
tussen het schitterende bos, komen ze uitein-
delijk bijna allemaal samen, in die gruwelijke
jaren vanaf 1939: De Cohens uit Groningen, de
Broekema's uit Warffum, de Levies uit Assen.
Daar klappen opeens alle boeken dicht, daar
ontbinden de verenigingen, daar houden bijna
alle sporen op. Behalve dan dat ene: oost-
waarts.

Het begint in juli 1939, wanneer het Centraal
Vluchtelingenkamp Westerbork uit de grond

wordt gestampt, bedoeld als tijdelijke opvang
van Duits-joodse vluchtelingen. Niet louter uit
liefdadigheid, maar vooral uit economische
motieven: in Westerbork moeten de vluchte-
lingen zo snel mogelijk wat geschoold worden,
opdat ze daarna maar gauw opkrassen naar
Amerika, Palestina, of Zuid-Afrika desnoods. In
de herfst van '39 worden de eerste vluchtelin-
gen naar de Drentse hei gebracht, sommigen
onder begeleiding van politie en/of marechaus-
see. 'Moge het voor hen, ondanks het gemis van
veel dat zij hadden, een veilige haven zijn,'
wenst een journalist van een Groninger krant,
in Westerbork op reportage. Weet hij veel...

Vluchtelinge Hildegard Stroober ziet het bin-
nenin het kamp ook dan al niet echt zitten: „Je
bent natuurlijk erg gedeprimeerd, maar je
moest het nemen. Je was blij dat je nog leefde,
dat je er nog goed van afgekomen was. Maar we
hadden natuurlijk niet gedacht dat de Duitsers
zouden komen. Je was gewoon gedeprimeerd.
Het was niks. Je wist niet wat er komen zou. Je
leefde gewoon.” Hoe het afloopt is bekend:
107.000 mensen worden vanuit Kamp Wester-
bork op transport gesteld naar de gaskamers en
concentratiekampen, slechts vijfduizend van
hen keren terug. Onder hen Hildegard Stroober:
„Je leefde gewoon...”

Schakels

De excursies, het daarbij horende boek, en de
diverse tentoonstellingen in zowel Groningen
als Drenthe, zijn een gezamenlijk initiatief van
de Stichting Historie Joods Groningen, de Stichting
Oorlogs- en Verzetsmateriaal Groningen, Herinneringscentrum
Kamp Westerbork, en het Veenkoloniaal Museum Veendam.
„Het besef dat de geschiedenis doorgaat, en dat het de
moeite waard is de schakels van heden en ver-
leden aan elkaar te passen,” noemen de samen-
stellers van 'Zoektocht naar een joods verleden'
een van hun motieven.

„Recht doen aan de geschiedenis, zonder
sentimentaliteit en nostalgie, betekent in dit
geval recht doen aan de joodse Nederlanders
die, na een vaak stroef verlopen inburgering-
proces, hun plaats in de samenleving hadden
gevonden. Zoals ook uit dit boekje zal blijken is
dat zelden een plaats op de eerste rang ge-
weest, maar wel één waarmee te leven viel. En
soms viel er slechts te overleven.” En soms zelfs
dat niet.

**Zoektocht naar een joods verleden, Uitgeverij Profiel BV, Groningen
1997. Prijs: 15 gulden. Verkrijgbaar in de boekhandel. Teksten van
Lies Ast-Boiten, Robert Boxem, Scarlett van Pelt, Ben Prinsen. Illus-
traties: Jouke Nijman. De genoemde excursies zijn op 14, 12 en 28
september.**